

Marcin Wichmanowski*

BUDOWANIE TOŻSAMOŚCI CHŁOPÓW W MYŚLI POLITYCZNEJ I DZIAŁALNOŚCI POLSKIEGO STRONNICTWA LUDOWEGO PIAST

Streszczenie

Tożsamość chłopów kształtowała się przez wieki. Wpływ na nią miały doświadczenia wielu pokoleń, formułowała historia, sytuacja społeczno-gospodarcza i polityczna; zmieniała się pod wpływem warunków, w jakich żyli. Przynależność chłopów do określonej społeczności leżała u podstaw ich wartości i miała istotny wpływ we wszelkich możliwych relacjach. Tożsamość-autentyczność chłopów utrwalała się w długich i osobliwych dziejach, w nader trudnym i swoistym bytowaniu tej warstwy społecznej. Uformowała się w toku wykonywania ciężkiej pracy przez całe stulecia zamkniętej kultury i obyczajowości chłopskiej. System pańszczyźniany trwał 400 lat, 400 lat kształtowała się tożsamość chłopska. Nie należy się dziwić, że mimo zmiany warunków społecznych, wciąż trwali w okowach folwarcznej mentalności. Za niewątpliwą konsekwencję pańszczyzny uznano uformowanie pewnego typu osobowości, który utrzymywał się bardzo długo. Chłopi stanowili dla polityków Polskiego Stronnictwa Ludowego Piast fundament społeczeństwa i narodu, byli inspiracją dla koncepcji i działań politycznych. W artykule starano się udowodnić, na ile warunki życia chłopów determinowały ich tożsamość i na ile wpływ działalności PSL Piast przyczynił się do jej przemiany.

Słowa kluczowe: tożsamość, pańszczyzna, uobywatelnienie, myśl polityczna, ruch ludowy, chłopci

Wstęp

Tożsamość – identyfikacja. W kontekście politycznym terminu „tożsamość” używa się zazwyczaj w znaczeniu relacji jakiegoś bytu wobec siebie samego, ale najczęściej w znaczeniu samoidentyfikacji. Tożsamość człowieka to wizja własnej osoby w otaczającym go świecie, jego rola, pozycja, stosunki społeczne łączące jednostkę z grupami społecznymi. Wykształcenie się „tożsamości narodowej” polega na tym, że wśród

* Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, e-mail: marcin.wichmanowski@mail.umcs.pl, ORCID: 0000-0001-5748-7946.

członków narodu wzrasta poczucie, że jest im przeznaczone wspólne życie, że łączą ich wspólne interesy, wspólna historia i wspólny los¹.

Celem artykułu było ukazanie warunków, w jakich kształtowała się i ewoluowała tożsamość chłopów polskich na przestrzeni wieków. Starano się przedstawić, na ile warunki życia determinowały ich tożsamość, a jaki wpływ miała działalność i głoszona myśl polityczna przez PSL Piast, jak przyczyniła się do przemiany tożsamości chłopów. Przygotowując artykuł, skorzystano ze źródeł, m.in.: programów stronnictw, deklaracji, odezów, artykułów prasowych, pamiętników i innych oraz literatury przedmiotu. Wśród metod i technik badawczych należy przede wszystkim wymienić adekwatne dla nauk o polityce oraz historyczne, zwłaszcza analizę świadectw i śladów myśli politycznej PSL Piast, analizę porównawczą, czy też behawioralne.

Tożsamość chłopą kształtowała się przez wieki. Wpływ na nią miały doświadczenia wielu pokoleń, formowała historia, sytuacja społeczno-gospodarcza i polityczna. Zmieniała się pod wpływem warunków, w jakich żył. Przynależność chłopą do określonej społeczności leżała u podstaw jego wartości i miała istotny wpływ we wszelkich możliwych relacjach z samym sobą i otoczeniem. Tożsamość-autentyczność chłopów utrwalała się w długich i osobliwych dziejach, w nader trudnym i swoistym bytowaniu tej warstwy społecznej. Uformowała w toku wykonywania ciężkiej pracy, przez całe stulecia zamkniętej kultury i obyczajowości chłopskiej. Przejawiała się głównie w sferze postaw, aktywności, w kulturze ludowej oraz w świecie wartości wykreowanej przez społeczność wiejską.

Wincenty Witos, wybitny polityk ruchu ludowego, podkreślił, że „chłop, uważał się za niższe i mniej wartościowe stworzenie od innych, nie tylko, że w to sam świecie wierzył, ale i drugih w tym umacniał, obniżając rozmyślnie swoją wartość w ich oczach [...]. Zupełnie inaczej odnosił się chłop do swoich sąsiadów: wobec nich nie tylko nie czuł żadnej niższości, ale starał się na każdym kroku okazywać większą wartość i znaczenie, jeśli tylko znalazł do tego choćby najmniejszą podstawę”². Ta dwoistość natury chłopskiej występowała przez dziesiątki lat i wiązała ze sobą wiele pokoleń.

Historia chłopów polskich miała początek w okresie wyodrębniania się ludności, która zajmowała się rolnictwem, jako osobnej kategorii społecznej. Pod koniec XV wieku stan kmiecy przegrał z systemem folwarczno-pańszczyźnianym. Nową pozycję ludności pracującej na roli

¹ *Tożsamość* [w:] R. Scruton, *Słownik myśli politycznej*, przeł. T. Bieroń, Poznań 2002, s. 412.

² W. Witos, *Dzieła wybrane*, t. 1: *Moje wspomnienia*, cz. 1, oprac. E. Karczewski, J.R. Szaflik, Warszawa 1998, s. 64–67.

określało pojęcie „chłop”, które w okresie feudalizmu oznaczało całą, nieszlachecką ludność wiejską, pozostającą w stosunku poddańczym do feudałów. Konsekwencją przypisania chłopów do ziemi było wytworzenie się społeczności statycznej, przeświadczonej o niezmienności własnych losów i otaczającej rzeczywistości³.

Pańszczyzna

Jeszcze w XVI wieku chłop tolerował pańszczyznę. Tolerował też jej wzrost, w dużym stopniu dlatego, że był to proces z perspektywy czasu powolny. Liczbę dni pracy zmieniano, ale nie częściej niż raz na pokolenie i każdy miał czas oswoić się ze zmianą, nim nadeszła kolejna. Po kilku generacjach zapomniano już, że pańszczyzna pozwalała wcześniej zrobić chłopu oszczędności dla siebie. Ogólny kryzys, jaki spadł w XVII wieku na Europę (epidemie, wojny, klęski nieurodzaju itp.), spowodował, że zwiększyła się śmiertelność, chłop był chronicznie niedożywiony, osłabiony, podatny na choroby. A równocześnie zmuszany do pracy w stopniu, jakiego dotąd nie doświadczał, i w warunkach, które wcześniej były nie do pomyślenia⁴.

Od dawna szlachta marzyła o rozciągnięciu pełnej kontroli nad poddanymi, o zawłaszczeniu całego ich dobytku i nadzorowaniu wszelkich aspektów życia. „Mój chłop i to wszystko, co ma, wszystko moje” – brzmiała typowa opinia ziemiańska, przytoczona w 1628 roku przez księdza Fabiana Birkowskiego. Dążeniom do pełnego podporządkowania chłopów towarzyszyły starania o ich ogłupienie. Chłop, pozbawiony majątku i źródeł dochodu, znajdował się całkowicie na łasce pańskiej. Stanowił tylko kolejny wiersz w tabeli wyliczającej zasoby posiadłości; nie był osobą, lecz częścią inwentarza. W obrębie folwarku życie chłopu miało tylko taką wartość, jaką przypisywał mu właściciel. „Kto wieśniaka albo chłopca zabił, jest to tak, jakby psa zabił” – napisał w traktacie *O poprawie Rzeczypospolitej* Andrzej Frycz Modrzewski⁵.

Właściciele folwarków uważali przemoc fizyczną w stosunku do chłopów pańszczyźnianych za konieczne i w pełni racjonalne narzędzie

³ T. Samulak, *Historia i współczesność kwestii chłopskiej w Polsce* [w:] *Chłopi – naród – kultura*, t. 5: *Chłopi a państwo*, red. W. Bonusiak, Rzeszów 1997, s. 11.

⁴ K. Janicki, *Pańszczyzna. Prawdziwa historia polskiego niewolnictwa*, Poznań 2021, s. 61, 87–94; J. Wasiewicz, *Pamięć – chłopi – bunt. Transdyscyplinarne badania nad chłopskim dziedzictwem. Historia pamięci pierwszego powstania ludowego na ziemiach polskich*, Warszawa 2021, s. 578.

⁵ K. Janicki, *op.cit.*, s. 109, 266; K. Pobłocki, *Chamstwo*, Wołowiec 2021, s. 43–45; T. Samulak, *op.cit.*, s. 13–14.

nadzoru. Należało karać tak brutalnie i często, by budzić w chłopach stałą trwogę, wyrabiać nawyk ślepego posłuszeństwa, zagłuszać wszelkie myśli przeciwstawiania się wyzyskowi i przemocy. Niemal w każdym folwarku Rzeczypospolitej stały: tzw. gęsior, kuna lub inne narzędzia, w które zakuwano chłopów. W niektórych stała nawet szubienica. Formalnie zabójstwo chłopą przez pana nie było ani zakazane, ani też dozwolone. Absolutna władza sądowa nad chłopem odebrana została szlachcie dopiero w 1768 roku – zrobił to sejm szlachecki. Oczywiście, nie każdego chłopą zniewolenie dotykało w jednakowym stopniu, nie każdy był narażony na najdalej posunięty sadyzm i wyzysk ziemian⁶.

Jakub Bojko, znany działacz i publicysta ludowy, twierdził, że pańszczyzna „zabiła w chłopie człowieka, a zrobiła po prostu grat, maszynę”. Częstą reakcją na ucisk było posunięte do skrajności zobojętnienie na wszystko. Każde kolejne pokolenie chłopów okazywało się coraz bardziej bierne, zrezygnowane. Nie mogło być inne, bo wszystko, co przedsięwziął chłop, nie chroniło go przecież od głodu i przemocy. Całkowita apatia czyniła go niedostępnym zarówno dla wybuchów radości, jak i rozpacz. Nie należało oczekiwać, że człowiek, który nie miał prawa do własnego domu, rodziny, był przetrzucany przymusowo z miejsca na miejsce, tracąc wszelkie zapasy żywności na rzecz właściciela majątku i będąc zmuszony uiszczać ogromne daniny, mógł oceniać swoje życie albo dbać o zachowanie siebie i wychowanie potomstwa. Chłopi zdawali sobie sprawę, że tkwią w pułapce bez wyjścia⁷.

Za niewątpliwą konsekwencję pańszczyzny uznano uformowanie pewnego typu osobowości, który utrzymywał się bardzo długo. Jednym z pierwszych, który zwrócił uwagę na problem, był Bojko. W książce *Dwie dusze* scharakteryzował najgroźniejszą, jego zdaniem, spuściznę czasów pańszczyźnianych, która miała poważny wpływ na chłopską tożsamość. Spuścizna ta dotyczyła kilku pokoleń chłopów. Charakteryzowały ją obecne w psychice chłopskiej pokłady kompleksów, obaw i pokory wobec władzy, co uniemożliwiała skuteczne zabieganie o należne prawa, a nawet skłaniało do zdrady interesów grupowych, przy jednoczesnej skłonności do wywyższania się i okazywania pogardy innym. Wielu autorów publikacji dotyczących polskich chłopów, opisując „tożsamość chłopską”, zwróciło uwagę również na „duszę pańszczyźnianą”. Podkreślali nie tylko trwałość tego wzorca osobowego, ale rów-

⁶ *Ibidem*; K. Janicki, *op.cit.*, s. 174–175, 191; J. Wasiewicz, *op.cit.*, s. 577–578; K. Pobłocki, *op.cit.*, s. 111.

⁷ J. Bojko, *Dwie dusze*, Kraków 1904, s. 2; J. Wasiewicz, *op.cit.*, s. 220; K. Janicki, *op.cit.*, s. 268–269.

niez uporczywą powtarzalność w różnych warunkach. Wzorzec ten mimo zachodzących zmian zachował cechy poddaństwa⁸.

W okowach systemu pańszczyźnianego tkwiły całe chłopskie rodziny. Zachowania sadystyczne przenosili chłopci do swoich domów, znęcając się nad rodziną. Jedyną ich rozrywką była karczma, w której opijali swoje smutki i interesy, a alkohol powodował częste bójkę, niejednokrotnie kończące się śmiercią. Przymus propinacyjny był metodą ochrony interesów folwarku przez zwiększenie drenażu gospodarki chłopskiej⁹.

Wstręt do pracy, nieufność wobec panów, podejrzliwość względem sąsiadów, skłonność do donosicielstwa, kombinatorstwo, bezradne rozkładanie rąk i biadolenie, pogarda panów względem chłopów, przekonanie, że kradzież jest w pełni uzasadniona, wszystko to kształtowało przez wieki mentalność chłopów i ich tożsamość. Rodzimi propagatorzy emancypacji chłopów, m.in. Adam Naruszewicz, Stanisław Leszczyński, Joachim Lelewel, których dzieła przepełnione były współczuciem dla chłopów, wprowadzie boleli nad ciężką ich dolą i wzywali do zmiany zachowań w stosunku do nich, spotykali się jednak z niechęcią większości i niemocą w konfrontacji z interesami tysięcy właścicieli ziemskich. Reformatorzy rzadko wspominali w tamtym czasie o uobywatelnieniu chłopów¹⁰.

Na początku XX wieku i w odrodzonej Polsce wciąż zmagano się z dziedzictwem pańszczyzny: dawnymi nawykami, folwarcznym myśleniem, zwichniętym systemem wartości, jaki panowie wpoili chłopom, by wycisnąć z nich jak największą korzyść, i jaki zbudowali sami chłopci – niewolnicy, aby stawiać zwierzchności skuteczny opór. System pańszczyźniany trwał 400 lat, 400 lat kształtowała się tożsamość chłopska. Nie należy się dziwić, że mimo zmiany warunków społecznych wciąż trwali w okowach folwarcznej mentalności.

Uwłaszczenie i uzyskanie wolności osobistej

Ograniczoną wolność przyznali chłopom w XIX wieku zaborcy. Od połowy XIX wieku lata pańszczyzny odchodziły w niepamięć. Wraz z uwłaszczeniem i uzyskaniem wolności osobistej chłopci posiadali pra-

⁸ J. Bojko, *op.cit.*, s. 2; I. Bukraba-Rylska, *Socjologia wsi polskiej*, Warszawa 2008, s. 126.

⁹ K. Janicki, *op.cit.*, s. 200–201.

¹⁰ *Ibidem*, s. 281–285; E. Cesarz, *Chłopi w polskiej myśli historycznej doby porobiorowej 1795–1864. Syntezy, parasyntezy i podręczniki dziejów ojczystych*, Rzeszów 1999, s. 21–22.

wo własności ziemi. To powinno zapoczątkować zmiany w ich mentalności. Jednak, jeszcze pod koniec XIX wieku, kontakt większości wsi ze światem był znikomy. Ludzie żyli dniem bieżącym i barwnymi rodzinnymi przekazami dnia wczorajszego, pańszczyźnianego. Podtrzymywano nieufność do panów i do „pańskiej” Polski. Uwielbiali cesarza, głównie za zniesienie pańszczyzny. Miłość do niego spletała się w ich uczuciach z nienawiścią do panów, którzy gnębili przez wieki chłopów. Dla chłopów słowo „pan” i „Polak” oznaczało to samo. Polakiem był ten, kto nim rządził i kto zmuszał go do nieustannej pracy. Pańszczyznę utożsamiał z Polską. Łatwo więc wytłumaczyć bierność, a nawet wrogość chłopów względem niepodległościowych postulatów i ruchu niepodległościowego doby rozbiorów¹¹.

W epoce popańszczyźnianej chłopci musieli dokonać przede wszystkim gruntownej zmiany w sposobie myślenia, wyjść z izolacji przestrzennej i społecznej, by w przyszłości stać się pełnoprawnymi członkami narodu polskiego. Propaństwowa identyfikacja chłopów klarowała się przez cały XIX wiek, bo w chwili rozbiorów polskojęzyczni właścianie byli społecznymi i politycznymi „sierotami”¹².

Upadek powstania listopadowego i styczniowego spowodował, że aktywna część społeczeństwa zaczęła koncentrować uwagę na ludzi w celu pozyskania go dla idei powstań narodowych. Chłopi byli tą warstwą społeczną, u której świadomość narodowa rozwinęła się najpóźniej. Patriotyzm był szlachecki. Chłopi nie znali tradycji narodowych ani symboliki narodowej. Chłop był tutejszy, miejscowy, czuł się przynależny jedynie do wspólnoty parafialnej. Publicysta gazety ludowej „Piaś” zwrócił uwagę, że chłop czuł się spodlony przez starszą brać. Nie starano się zrobić z niego Polaka. Chłopi żyli tylko sami dla siebie, stanowiąc odrębną masę, obojętną na sprawy narodowe. Powstania uważali za zbrodnię, a powstańców za dzikich, pomyłonych zbrodniarzy – wspominał Wincenty Witos¹³.

¹¹ Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego w Warszawie, Zespół wspomnień i życiorysów, A. Bogusławski, „Wspomnienia”, t. 1, sygn. P-30, k. 2; J.R. Szaflik, *O rząd chłopskich dusz*, Warszawa 1976, s. 6–7, 29, 340–341; K. Janicki, *op.cit.*, s. 159; M. Wichmanowski, *Źródła i rozwój nacjonalizmu chłopskiego. Wybrane problemy [w:] Idee w procesie kształtowania współczesnej rzeczywistości polskiej. Nacjonalizm*, red. E. Maj, M. Mikołajczyk, M. Śliwa, Kraków 2010, s. 161.

¹² K. Pobłocki, *op.cit.*, s. 159–160.

¹³ W. Witos, *Moje wspomnienia*, oprac. A. Czubiński i in., Warszawa 1978, s. 85; J. Słomka, *Pamiętniki włościanina. Od pańszczyzny do dnia dzisiejszego*, oprac. W. Staniewicz, Warszawa 1983, s. 7, 165, 258; F. Wójcik, *Kto winien rozbić chłopów*, „Piaś”, 9 I 1927, nr 2, s. 4.

Budzenie świadomości narodowej

Najwcześniej na poglądy chłopów miały wpływ założenia ideowe ruchu narodowego, który na ziemiach polskich pod koniec XIX wieku prowadził szeroką akcję oświatową poprzez prasę dla wsi, organizacje społeczno-gospodarcze i kulturalno-oświatowe. Zdaniem Witosa ludzie, którzy przyszli do chłopów w poczuciu narodowego obowiązku, byli przekonani, że bez czynnego udziału ludu wiejskiego naród polski nigdy nie zdobędzie niepodległości. Prawie wszystkie środowiska polityczne „umocnienie sił narodowych” wiązały z włączeniem mas chłopskich w czynne życie narodowe. Miała temu służyć codzienna praca organiczna wspomagająca rozwój cywilizacyjny tej warstwy. Rozwój świadomości narodowej, a także obywatelskiej chłopów, były uwarunkowane poziomem ich oświaty, zamożności i cywilizacji. Chłop zaczął czytać swoje gazety, które formułowały poglądy, poczucie wspólnoty z narodem, honor i godność. Poznawał historię Polski. Powoli rósł zastęp świadomych chłopów, którzy twardo stali przy swej narodowości i byli gotowi do wszelkiej obrony¹⁴.

Na przełomie XIX i XX wieku na arenę życia społecznego zaczęli wkraczać przedstawiciele społeczności wiejskiej, którzy powoli zastępowali pokolenie działaczy i polityków pochodzenia szlacheckiego. Pojawiły się elity warstwy chłopskiej, początkowo lokalne, później ogólnokrajowe. Ich działalność związana była z budzeniem wsi do samodzielnego działania i lepszego gospodarowania. Walczyli również o pełną demokratyzację organizacji związanych z chłopami. Po ukształtowaniu się stronnictw ludowych, to one w większości przejęły inicjatywę uobywatelniania chłopów.

Ostatnim etapem na drodze do zmiany tożsamości chłopów było powstanie i działalność ruchu ludowego. Jako antytezę Polski szlacheckiej ludowcy upowszechniali wśród chłopów „Polskę ludową”. Przekonywali, że obawy przed niepodległą Polską, do której powróciłyby rządy polskich panów i pańszczyzna, były bezpodstawne¹⁵.

Pierwsze partie ludowe powstały na ziemiach polskich pod zaborem austriackim – Związek Stronnictwa Chłopskiego w 1893 roku, Stronnictwo Ludowe w 1895, które w 1903 przekształciło się w Polskie Stronnictwo Ludowe. Z PSL po rozłamie w 1913 roku wzięło początek PSL Piast. Ludowcy galicyjscy działali legalnie, brali udział w kampaniach wyborczych do galicyjskiego Sejmu Krajowego i wiedeńskiej Rady Pań-

¹⁴ M. Wichmanowski, *Źródła i rozwój...*, s. 161–162.

¹⁵ *Idem, Myśl polityczna Polskiego Stronnictwa Ludowego Piast 1913/14–1931*, Lublin 2017, s. 59.

stwa. Jeszcze przed odzyskaniem niepodległości PSL Piast kreśliło w programie ideę budowy demokratycznego, przyjaznego chłopom państwa, państwa, które chłopci uznają za swoje – „Polskę ludową”¹⁶.

Na I Kongresie PSL Piast, który odbył się 1–2 lutego 1914 r. w Tarnowie, Witos podkreślił: „PSL budzić będzie w ludzie polskim świadomość państwowo-twórczą i dążności niepodległościowe, aby lud polski stał się czynnym, świadomym i odpowiedzialnym czynnikiem w polityce polskiej”, a także: „Kongres PSL, stojąc na gruncie programu ludowego uznaje, że najwyższe, wiecznie żywe prawo narodu polskiego do budowania niepodległej Polski ludowej, powinno być punktem wyjścia i ośrodkiem wszystkich dążeń ludu polskiego”¹⁷. Zasadnicze cele zawarte w rezolucjach można ująć w hasła: „chłopi, demokracja, niepodległość”. Im nadano rangę i wartość idei. Ideę wyzwolenia narodowego ziem polskich spod zaborów połączono z ideą społecznego awansu chłopów, ich uobywatelnienia. Tym samym podkreślono, że dopiero w niepodległej, demokratycznej Polsce chłopci będą mogli znaleźć godne, należne im miejsce.

PSL Piast mające ideowo-organizacyjne korzenie w dorobku PSL, za „swoją sztandar” przyjęło program PSL z roku 1903 „będący szlakiem dążeń do niepodległej Polski ludowej, przez świadomy i zorganizowany lud polski”. Przedrozmawowe PSL deklarowało w nim, że „dąży do narodowego, politycznego, ekonomicznego i cywilizacyjnego podniesienia ludu i nie spocznie w walce, aż zniknie na ziemi naszej, jak długa ona i szeroka, polityczna niewola i wszelka niesprawiedliwość społeczna”¹⁸.

Upowszechnianie wśród chłopów hasła „Polska ludowa” było jednym z ważniejszych elementów propagandy niepodległościowej. Jego autorzy i propagatorzy przekonywali, że obawy przed niepodległą Polską, do której powróciłyby rządy polskich panów i pańszczyzna, były bezpodstawne. Przy ówczesnym stanie świadomości chłopów, których schematy myślowe kształtował odruch antypańszczyźniany, postulaty określonej formy rządów w przyszłym państwie polskim były mniej zrozumiałe od konkretnego obrazu – Polski ludowej¹⁹.

¹⁶ *Ibidem*, s. 7–8, 59.

¹⁷ *Rezolucja W. Witosy i J. Dąbskiego, uchwalone na Kongresie PSL (późniejsze PSL Piast) w sprawie programu i taktyki wyborczej – 1 luty 1914, Tarnów* [w:] *Materiały źródłowe do historii polskiego ruchu ludowego*, t. 1: 1864–1918, zebrał i oprac. K. Dunin-Wąsowicz i in., Warszawa 1966, s. 148.

¹⁸ A. Garlicki, *Powstanie Polskiego Stronnictwa Ludowego Piast 1913–1914*, Warszawa 1966, s. 152; *Program Polskiego Stronnictwa Ludowego – 27 luty 1903, Rzeszów* [w:] S. Lato, W. Stankiewicz, *Programy stronnictw ludowych. Zbiór dokumentów*, Warszawa 1969, s. 69.

¹⁹ M. Wichmanowski, *Myśl polityczna...*, s. 59, 123.

Chłopi fundamentem społeczeństwa i narodu

Chłopi stanowili dla polityków PSL Piast fundament społeczeństwa i narodu, byli inspiracją dla koncepcji i działań. Już w pierwszym okresie działalności Stronnictwa została zarysowana kwestia wolnej i niepodległej Polski oraz ściśle z nią zespolona idea społecznego wyzwolenia chłopów i uczynienia ich pełnoprawnymi obywatelami państwa. Politycy ludowi uważali, że rola chłopów nie była adekwatna do miejsca, jakie zajmowali w harmonijnie działającym społeczeństwie. Byli przeciwni sytuacji, w której ludu wiejskiego w swej większości nie traktowano jako pełnoprawnych członków narodu polskiego. Z niepodległym państwem i ustrojem republikańskim PSL Piast wiązało realizację ludowładztwa, w którym lud byłby podmiotem władzy. Ponieważ chłopi stanowili $\frac{3}{4}$ społeczeństwa, oni w większości mieli sprawować władzę²⁰.

Przed odzyskaniem niepodległości inspiracji ideowych dla budowania tożsamości narodowej ludu wiejskiego szukano w historycznych doświadczeniach narodu polskiego, które sprzyjały umacnianiu sił i aspiracji narodowych oraz podtrzymywały wolę walki o niepodległość. Starano się tak przebudować psychikę chłopą, który długo czuł się niewolnikiem, by odkrył, że jest człowiekiem wolnym, pełnoprawnym członkiem narodu polskiego. Jako część akcji formułowania jego tożsamości traktowano publicystykę historyczną. Aby chłopów zintegrować z narodem, należało nie tylko nie odcinać ich od przeszłości, lecz spowodować, by uznali tradycję narodu za własną.

Analiza dziejów Polski miała wykazać, jak przeszłość zaważyła na życiu przyszłych pokoleń. Interpretowanie przeszłości, a szczególnie tych fragmentów, które pełniły kreatywną rolę w ogólnej ideologii ludowej, było związane z potrzebą budzenia świadomości narodowo-społecznej chłopów i w pełni uświadomionym środkiem kształtowania światopoglądowych postaw chłopów²¹.

Działacze PSL Piast, mając na uwadze niski stan świadomości historycznej, narodowej i politycznej ludu wiejskiego, podjęli zadanie o niezwykle doniosłości – przeprowadzenia powszechnej edukacji chłopów, która miała na celu związanie ich z tradycjami narodowymi i państwowymi, przekonując, że jest to także chłopska, własna przeszłość. Równocześnie chcieli pozyskać chłopów dla idei niepodległo-

²⁰ *Ibidem*, s. 121.

²¹ J. Molenda, *Chłopi, naród, niepodległość. Kształtowanie się postaw narodowych i obywatelskich chłopów w Galicji i Królestwie Polskim w przededniu odrodzenia Polski*, Warszawa 1999, s. 41–47.

ściowej – odrodzenia Polski, w której przyszłe „rządy ludowe” – jako przeciwwaga pańskich – miały służyć wszystkim obywatelom niepodległej ojczyzny²².

W tym celu na łamach prasy ludowej omawiano odpowiednio dobraną tematykę historyczną, organizowano obchody wybranych rocznic wraz z nasyceniem ich treściami patriotyczno-religijnymi. Dekorowano symbolami polskimi kościoły, sale, place i ulice, gdzie zazwyczaj odbywały się uroczystości i specjalnie przygotowane programy artystyczne. Działacze piastowscy utwierdzali chłopów w tym, że stanowią element przeszłości kraju, część składową narodu, a ich losy są losami Polaków. Podkreślali, że o „ludowym” charakterze przyszłego państwa zadecyduje wkład chłopów w odzyskanie przez Polskę niepodległości oraz związana z tym ich pozycja we władzach państwowych. Dzięki akcjom ludowców następowały niezwykle doniosłe zmiany w postawach ludności wiejskiej. Na uwagę zasługują również wielkie kampanie polityczne organizowane przez polityków Stronnictwa²³.

Wszystkie działania ludowców miały wzmacniać poczucie narodowe, dodawać otuchy i nakłaniać chłopów do udziału w walce o niepodległość. Przedstawiano bohaterstwo Tadeusza Kościuszki, który sprawę niepodległości łączył z wyzwoleniem chłopów. Przekonywano, że chłopów należało cenić tak, jak Kościuszko docenił chłopskich kosynierów. Nawiązywano do przekazu dzieł romantyków, w których podkreślone było znaczenie ludu i jego gorliwość w sprawach narodowych. Odnoszono się do dziewiętnastowiecznych reformatorów, którzy propagowali zarówno ideę wyzwolenia narodowego, jak i budowę sprawiedliwego ustroju społecznego. Sięgano do treści zawartych w manifestach Towarzystwa Demokratycznego oraz Rządu Narodowego z 1863 roku proklamującego uwłaszczenie chłopów. Organizowano wiece chłopskie związane z historycznymi uroczystościami polskimi, także wycieczki chłopów do miejsc związanych z polskimi patriotami. W 1894 roku we Lwowie w rocznicę insurekcji kościuszkowskiej, podczas Wystawy Krajowej prezentującej dorobek gospodarczy Galicji, wystawiono *Panoramę Racławicką*, monumentalne dzieło artystów: Wojciecha Kossaka i Jana Styki. Treść obrazu objaśniał chłopom Bojko²⁴.

²² *Idem, Rola ludowców w upowszechnianiu wśród chłopów idei demokratycznego państwa polskiego w przededniu odrodzenia Polski [w:] Chłopi a państwo. Materiały z konferencji naukowej (12–13 czerwiec 1995 r.),* red. J. Janczak, Łódź 1996, s. 12.

²³ *Ibidem*, s. 12–21.

²⁴ *Ibidem*, s. 41–47.

W Polsce niepodległej

Odzyskanie Polski niepodległej wywołało polityczne ożywienie chłopów i stworzyło sprzyjające warunki dla dalszego rozwoju ich świadomości narodowej, społecznej i politycznej. Chłopi w swej masie zachowali polski język, wiarę katolicką i ziemię. To bardzo ważne elementy wspólnotowe i narodotwórcze, niezwykle silnie kształtujące tożsamość i kulturę wspólnoty. Odzyskanie niepodległości zakończyło pierwszy etap w historii polskich chłopów i kształtowania się ich tożsamości. Nie był to oczywiście okres jednolity. Należy jednak podkreślić nieporównywalny stan świadomości i aktywności politycznej chłopów jako zbiorowości pod koniec XIX wieku i u progu niepodległości z okresem wcześniejszym.

Wraz z niepodległym państwem pojawiały się coraz dojrzalsze próby stworzenia zasad ludowego światopoglądu. Historia miała pomóc chłopom w poznaniu własnej wartości, uczyć ich rozumienia odrębności własnych interesów, mobilizować do walki o własne prawa, a równocześnie ocenić warstwy rządzące. Akcentowanie ważnego miejsca chłopów w historii Polski było jednym z elementów walki PSL Piast o nobilitację społeczną i polityczną oraz poszukiwaniem w przeszłości uzasadnienia dla żądań traktowania chłopów jako pełnoprawnych członków narodu polskiego w niepodległej ojczyźnie²⁵.

Liderzy PSL Piast podejmowali się zmienić świadomość chłopów i zakodowaną w niej negatywną ocenę przeszłości. Poprawianiu i uzupełnianiu historii miało służyć, z jednej strony, uznanie zasług chłopów dla odzyskania i utrzymania niepodległości, z drugiej – działalność legendarna będąca również jednym ze składników myśli politycznej Stronnictwa. Podkreślano, że dzieje narodu to również dzieje chłopów. Odnosząc się do obecnego w literaturze historycznej i publicystyce politycznej sporu o przyczyny upadku Pierwszej Rzeczypospolitej, Stronnictwo upowszechniało opinię, że ojczyzna upadła, bo uciskany i wyzyskiwany lud nie mógł jej bronić, „że chłopu nie zrobiono obywatelem, upadła, opierając się na nielicznej warstwie magnatów i szlachty”. Dla udokumentowania wartości bojowej chłopu, jego odwagi, bohaterstwa i bezinteresowności oraz stosunku do walki o niepodległość wykorzystywano historię bohaterów bitwy pod Raclawicami²⁶.

²⁵ W. Witos, *Z przemówienia na Kongresie PSL Piast: O państwie, niepodległości i reformach demokratycznych*, 29 czerwiec 1919 [w:] W. Witos, *Wybór pism*, wstęp, szkic biograficzny i oprac. J. Borkowski, Warszawa 1989, s. 94–96; J. Brodacki, *Chłopi w Polsce*, „Piast”, 13 X 1929, nr 41, s. 1.

²⁶ B. Kasperek, *Jakub Bojko 1857–1943*, Lublin 1998, s. 98; A.P., *Kamień Kościuszki*, „Piast”, 27 III 1932, nr 13, s. 3; red., *W teatrze miejskim – uroczyste przedstawienie sztuki Anczyca „Kościuszko pod Raclawicami”*, „Piast”, 30 III 1919, nr 13, s. 3;

Opisywano chłopskich bohaterów z minionych epok, zapomnianych przez historię. Zwracano uwagę, że w czasach „burzliwych i panowania zła” odrodzenie szło z warstw ludu. J. Bojko w opowiadaniach na łamach gazet ludowych przypominał, że zawsze w chwili zagrożenia ojczyzny chłopcy wykazywali wiele patriotyzmu i stawali do jej obrony²⁷.

Chęć wykorzystania przymysłów płynących z analizy przeszłości na użytek ideologii ludowej można odnaleźć w publicystyce czołowych ówczesnych historyków, m.in. Franciszka Bujaka – profesora Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, oraz Stanisława Szczotki i Michała Janika – pracowników naukowych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Przypominając fakty z dziejów narodu, dowodzili, że lud był zawsze jego najistotniejszą częścią. Obecność w ideologii Stronnictwa historycznej roli polskich chłopów miała umacniać ich w poczuciu własnej wartości i dumy z tego, że byli i są żywicielami narodu i siłą zdolną obronić państwo²⁸. Nawiązanie do przeszłości służyło formułowaniu ideowej świadomości warstwy chłopskiej. Ujęcie przeszłości podlegało pewnym modyfikacjom. Z przeszłości wybierano przede wszystkim to, co wiązało się z ideologią ludową, dążeniami, upodobaniami, ideałami współczesności.

Epilogiem pierwszej wojny światowej, który wstrząsnął Polakami i na pokolenia ukształtował pamięć zbiorową, była zwycięska wojna polsko-bolszewicka, obrona Lwowa, powstanie wielkopolskie, trzy powstania śląskie. Te wydarzenia, w których brali udział również chłopcy, ukonstytuowały narodowy mit bohaterskiej walki za ojczyznę.

W Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej pojęcie narodu politycznego obejmowało wszystkich dorosłych obywateli żyjących w suwerennym państwie. Jan Brodacki, ludowiec i publicysta, podkreślił: „Chłop uczy się Polski, swego państwa nie z książki, ale z codziennego życia”. W obliczu wojny polsko-bolszewickiej gazety ludowe donosiły: „Nie ma dziś chłopca, pana, robotnika, są tylko synowie jednej matki, którzy bronić mają drogiej ziemi”²⁹. Świadomi sprawy narodowej chłopcy walczyli o Polskę i odznaczyli się dużym poczuciem odpowiedzialności za odbudowę zniszczonego kraju i jego przyszłości. Chłopcy w państwie wieloletnim, jakim była II RP, czuli się Polakami.

J. Panaś, *Przed wielką rocznicą. Czwarty kwietnia 1794 roku (Racławice)*, „Piaś”, 17 III 1929, nr 11, s. 2.

²⁷ Zob. m.in.: J. Bojko, *Michałko. Bohater chłopski z wojen szwedzkich*, „Piaś”, 28 III 1926, nr 13, s. 5–6; A. Drwał, *Zagadnienia polityki ludowej. (Tło historyczne – Dążenia wyzwolenicze ludu w Polsce – Wskazania na przyszłość)*, „Piaś”, 7 XI 1920, nr 45, s. 6–8; W. Galas, *Jak się robi – a jak się fałszuje historię?*, „Piaś”, 6 X 1929, nr 40, s. 3.

²⁸ M. Janik, *Kto ocalił dla Polski Śląsk i Pomorze?*, „Piaś”, 18 IX 1932, nr 38, s. 1–2; J. Brodacki, *Co chłopcy myślą o Polsce?*, „Piaś”, 21 VIII 1927, nr 34, s. 1–2.

²⁹ *Ibidem*.

Przez wieki chłopci stanowili w ramach społecznej struktury warstwę najniższą. Demokratyczna Rzeczpospolita stworzyła warunki, by najliczniejszy stan społeczny stanowił jej podstawę. Jan Brodacki napisał: „Chłop jest pierwszorzędnym elementem państwowym, ma skromne wymagania i potrzeby, łatwo [...] mieć z niego lojalnego obywatela. [...] Wszystko co obywatel winien państwu, musi zapłacić chłop”. Inny publicysta, również członek PSL Piast, podkreślił, że „w ludzie jest siła niespożyta [...], siłę tę należy tylko obudzić”. Chłopi uwierzyli liderom PSL Piast, że Druga Rzeczpospolita będzie dla nich sprawiedliwą ojczyzną, a zapowiadane reformy zapewnią im należyte w niej miejsce. Przeświadczenie takie wynikało stąd, że w pierwszych latach niepodległości przywódcy chłopscy odgrywali istotną rolę w nowo tworzonych władzach, a udział posłów ludowych w parlamencie był stosunkowo duży. Na łamach prasy Stronnictwa zapewniano chłopów, że „Polska jest i będzie państwem ludowym, w którym chłop ma mieć i będzie te prawa i ten głos, jaki mu się wedle słuszności i sprawiedliwości należy”, a „rząd polski musi dać ludowi to, co dotychczas było przywilejem uprzywilejowanych”. Pisano też: „Trzeba [...] czekać, ale [...] ma się pewność, że rząd [...] nie zaborczy, ale własny przygotowuje wszystko [...], aby życzeniu ludu stało się zadość”. Zaistniała więc pilna potrzeba uświadamiania chłopom ich roli i znaczenia w państwie i społeczeństwie³⁰.

Korespondent gazety „Piast” napisał: „Panowie wiedzą, że władanie nad chłopem z rąk im się wymyka”. Tłumaczono chłopom, że do objęcia władzy należało się odpowiednio przygotować. „Ty bracie – chłopie najpierw umysł musisz zreformować, zrozumieć czem jesteś, musisz połączyć się i poznać chłopską naszą siłę” – pisano w tejże gazecie w 1919 roku. Chłopi ostatecznie uwierzyli, że Polska jest ich ojczyzną. Do roku 1926 przedstawiciele chłopów uczestniczyli w 10 z 13 gabinetów rządowych, mając trzykrotnie swojego premiera – chłopą Witosa (1920/21, 1923, 1926). Obok narodowców mieli też najwięcej reprezentantów w Sejmie Ustawodawczym – 119 i w Sejmie I kadencji – 124, swojego marszałka sejmu Macieja Rataja, który pochodził z rodziny chłopskiej. Chłopi wiązali z niepodległością wielkie nadzieje³¹.

Politycy PSL Piast byli świadomi, że wśród chłopów ugruntował się pogląd, że wolność gwarantowała jedynie własność ziemi. Uchwała

³⁰ *Ibidem*; W. Róg, *Ilu jest chłopów?...*, „Piast”, 12 III 1922, nr 12, s. 2; *Kronika: Jak chłopci pojmują swoje obowiązki obywatelskie*, „Piast”, 14 IX 1919, nr 37, s. 8; W. Witos i in., *Do Ludu Polskiego*, „Piast”, 26 X 1919, nr 43, s. 1–2; A. Ślusarczyk, *Gdy Polska powstaje!*, „Piast”, 10 XI 1918, nr 45, s. 9; red., *Trochę cierpliwości*, „Piast”, 24 XI 1918, nr 47, s. 8–9.

³¹ M. Wichmanowski, *Myśl polityczna...*, s. 10.

Sejmu Ustawodawczego z 10 lipca 1919 roku o reformie rolnej była dla nich pierwszą, najważniejszą uchwałą. Następne były ustawy sejmu o wykonaniu reformy rolnej z 15 lipca 1920 roku i 28 grudnia 1928 roku³². Ludowcy podkreślali jednak, że nie mniej ważna od walki w sferze posiadania była walka o uobywatelnienie.

Z dużym zainteresowaniem spotkała się wydana w latach 1925 i 1929 *Historia chłopów polskich* Aleksandra Świętochowskiego. Książka uzyskała entuzjastyczne recenzje na łamach gazet PSL Piast i podziękowania dla autora. Stała się jedną z najbardziej popularnych lektur polskiej wsi, ponieważ „utwierdzała i kzepiła [...] w walce o wyzwolenie chłopów”. Obszerny artykuł pod tytułem *Chłopi w Polsce* napisał J. Brodacki. Powołał się w nim na *Wewnętrzne dzieje Polski* Tadeusza Korzона. Zwrócił uwagę, że chłopi przez wieki byli odsunięci od udziału w życiu publicznym i stanowili bezimienny tłum. „Upadło państwo, bo szlachta sama nie była w stanie je utrzymać. Na klęskę państwa uciemiężony chłop patrzył z obojętnością, jak niewolnik”. Dopiero dzięki pierwszej wojnie światowej, „która kosztowała chłopów morze krwi i łez”, Polska odzyskała niepodległość. „Polsce nie wolno przegrać chłopów, jeśli przegra chłopów, przegra swoją przyszłość” – ostrzegał³³.

Stronnictwo apelowało do chłopów, by w niepodległej Polsce wyzyli się „pańszczyźnianych odruchów”, „owej rezygnacji”, a w tym miał im pomóc ruch ludowy. Na łamach gazety „Piast” zwracano uwagę na jednomysłność „badaczy dziejów”. Chłop Witos „budował gmach państwa na nieuprzątniętych gruzach”. Krytykując stosunek rządów sanacyjnych do chłopów, przestrzegano, że „stary szatan szlacheckiego warcholstwa, zawiści, lekceważenia prawdy i rzeczywistości rozpoczął swój niesamowity taniec”. Tylko „świadomy, solidarny chłop polski, zjednoczony, mógł zmienić ciężką sytuację ludności wiejskiej”. PSL Piast uświadamiało społeczeństwu, że chłopi stanowili „przygniatającą” większość narodu i bez nich „nie ma mowy o przyszłości, rozwoju i obronie państwa”. Witos często podkreślał, że chłop „wie, że nie żyje z łaski niczyjej, nie wyciąga też ręki po jałmużnę do nikogo. [...] wie [...] i czuje, że utrzymuje i żywi kogo innego. [...] żąda dla siebie należytego mu miejsca w Polsce, poszanowania jego stanu, osoby i człowieczeństwa”³⁴.

³² *Ibidem*, s. 265–281.

³³ A. Szmigiel, *Historia chłopów polskich Aleksandra Świętochowskiego*, „Piast”, 26 VII 1925, nr 30, s. 5; Jantek z Bugaja, *Do chłopów polskich*, „Piast”, 26 VIII 1928, nr 35, s. 3; J. Brodacki, *Chłopi w Polsce*, „Piast”, 13 X 1929, nr 41, s. 1; *idem*, *Państwo a chłop*, „Piast”, 31 X 1926, nr 45, s. 1–2; J. Bania, *Wracają dawne czasy*, „Piast”, 8 IX 1929, nr 36, s. 3.

³⁴ J. Dąbski, *Lud polski obronił niepodległość ojczyzny*, „Piast”, 17 X 1920, nr 42, s. 3; B. Dobrzański, *Wczorajsze piekło dzisiejszy raj*, „Piast”, 8 XII 1929, nr 49, s. 3;

Zakończenie

W pierwszych latach Drugiej Rzeczypospolitej publicystyka „Piaśta” nosiła cechy rozrachunku z minionym okresem, kiedy chłop był „bezdusznym, biernym narzędziem”, służył zaborcy i szlachcicowi – panom „życia i śmierci mas chłopskich”. Sposób roztrząsania dziejów chłopów był ukierunkowany na ukazanie krzywd, które spotkały lud w przeszłości, i na tym tle wyeksponowanie mających nastąpić zmian. W opowieściach zamieszczanych w „Piaście” chłopci odnajdowali siebie jako pozytywnych bohaterów, mogli czerpać wzory z patriotycznych zachowań przodków i pokładać ufność w solidarnym działaniu. Działacze PSL Piast przekazywali chłopom, że Polska „zmartwychwstała” głównie dzięki nim i dlatego byli pełnoprawnymi gospodarzami w państwie. Chłop „musi zrozumieć kim jest, musi poznać chłopską siłę”, twierdzono. Piastowcy pragnęli zintegrować chłopów z narodem przez wykształcenie u nich tożsamości narodowej; nie tylko nie odcinać ich od jego przeszłości, lecz spowodować, by uznali tradycje narodu również za swoje własne, chłopskie. Ukazywanie historycznej roli chłopów na łamach organu prasowego PSL Piast miało na celu podkreślenie ich znaczenia zarówno w przeszłości, jak i w Polsce niepodległej, utwierdzenie w przekonaniu, że zawsze byli i są Polakami. Taka polityka miała ogromne znaczenie dla bezpieczeństwa państwa.

W okresie rządów W. Witosy w chłopach rozbudzono świadomość ich siły w państwie i społeczeństwie. Większość zdobyła poczucie podmiotowości i umiejętność realizacji własnych planów. W latach 1938–1939 społeczeństwo polskie wyraźnie odczuwało zagrożenie ze strony III Rzeszy. W czasie obchodów Święta Ludowego w 1939 roku Stronnictwo Ludowe uchwaliło rezolucję, która głosiła: „Chłopi będący naturalnymi gospodarzami kraju [...] poczuwają się do odpowiedzialności za losy państwa, które jest czymś ważniejszym i czymś trwalszym od przejściowych rządów i systemów rządzenia”. Podczas II wojny światowej wieś polska karmiła naród. Utrzymywała i przechowywała uciekinierów, dostarczała żywności dla wojska i partyzantów. Chłopi walczyli na ziemiach polskich i zachodniej Europy w różnych formacjach, stworzyli własne oddziały militarne – Bataliony Chłopskie. Działali w rządzie polskim na emigracji, w Delegaturze na terenie ziem polskich. Jest to

W. Witos, *Wytyczne polityki ludowej*, „Piast”, 12 II 1922, nr 7, s. 1; *idem*, *Wytyczne polityki ludowej cd.*, „Piast”, 19 II 1922, nr 8, s. 1; *idem*, *Nie dające się ominąć zagadnienie*, „Piast”, 26 VI 1932, nr 26, s. 1–2; J. Pietrzyk, *Kiedy chłopom będzie lepiej?*, „Piast”, 21 XI 1926, nr 48, s. 13–14; J. Brodacki, *Co chłopci myślą o Polsce?*, „Piast”, 21 VIII 1927, nr 34, s. 1–2.

dowodem, że posiadali niekwestionowaną tożsamość narodową i byli przekonani, że również od nich zależy los ojczyzny – Polski. Uznawali wolność i równość za niezbywalne prawa człowieka i wyzbyli się już „duszy pańszczyźnianej”. Jeszcze w okresie zaborów Witos podkreślał, że bez uobywatelnienia chłopów nie będzie Polski; walczono więc o ich uobywatelnienie. Ludowcy dążyli, by u chłopów w miejsce dotychczasowego upośledzenia, poniżenia i poczucia małej wartości, wykształcić dumę z własnej warstwy i przynależności narodowej.

Bibliografia

- A.P., *Kamień Kościuszki*, „Piaś”, 27 III 1932, nr 13.
- Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego w Warszawie, Zespół wspomnień i życiorysów, A. Bogusławski, „Wspomnienia”, t. 1, sygn. P-30.
- Bania J., *Wracając dawne czasy*, „Piaś”, 8 IX 1929, nr 36.
- Bojko J., *Dwie dusze*, Kraków 1904.
- Bojko J., *Michałko. Bohater chłopski z wojen szwedzkich*, „Piaś”, 28 III 1926, nr 13.
- Brodacki J., *Chłopi w Polsce*, „Piaś”, 13 X 1929, nr 41.
- Brodacki J., *Co chłopi myślą o Polsce?*, „Piaś”, 21 VIII 1927, nr 34.
- Brodacki J., *Państwo a chłopi*, „Piaś”, 31 X 1926, nr 45.
- Bukraba-Rylska I., *Socjologia wsi polskiej*, Warszawa 2008.
- Cesarz E., *Chłopi w polskiej myśli historycznej doby porozbiorowej 1795–1864. Syntezy, parasyntezy i podręczniki dziejów ojczystych*, Rzeszów 1999.
- Chłopi – naród – kultura*, t. 5: *Chłopi a państwo*, red. W. Bonusiak, Rzeszów 1997.
- Chłopi a państwo. Materiały z konferencji naukowej (12–13 czerwiec 1995 r.)*, red. J. Janczak, Łódź 1996.
- Dąbski J., *Lud polski obronił niepodległość ojczyzny*, „Piaś”, 17 X 1920, nr 42.
- Dobrzański B., *Wczorajsze piekło dzisiejszy raj*, „Piaś”, 8 XII 1929, nr 49.
- Drwał A., *Zagadnienia polityki ludowej. (Tło historyczne – Dążenia wyzwolenicze ludu w Polsce – Wskazania na przyszłość)*, „Piaś”, 7 XI 1920, nr 45.
- Galas W., *Jak się robi – a jak się fałszuje historię?*, „Piaś”, 6 X 1929, nr 40.
- Garlicki A., *Powstanie Polskiego Stronnictwa Ludowego Piaś 1913–1914*, Warszawa 1966.
- Idee w procesie kształtowania współczesnej rzeczywistości polskiej. Nacjonalizm*, red. E. Maj, M. Mikołajczyk, M. Śliwa, Kraków 2010.
- Janicki K., *Pańszczyzna. Prawdziwa historia polskiego niewolnictwa*, Poznań 2021.
- Janik M., *Kto ocalił dla Polski Śląsk i Pomorze?*, „Piaś”, 18 IX 1932, nr 38.
- Jantek z Bugaja, *Do chłopów polskich*, „Piaś”, 26 VIII 1928, nr 35.
- Kasperek B., *Jakub Bojko 1857–1943*, Lublin 1998.
- Kronika: Jak chłopi pojmują swoje obowiązki obywatelskie*, „Piaś”, 14 IX 1919, nr 37.
- Lato S., Stankiewicz W., *Programy stronnictw ludowych. Zbiór dokumentów*, Warszawa 1969.
- Materiały źródłowe do historii polskiego ruchu ludowego*, t. 1: 1864–1918, zebr. i oprac. K. Dunin-Wąsowicz i in., Warszawa 1966.
- Molenda J., *Chłopi, naród, niepodległość. Kształtowanie się postaw narodowych i obywatelskich chłopów w Galicji i Królestwie Polskim w przededniu odrodzenia Polski*, Warszawa 1999.

- Molenda J., *Rola ludowców w upowszechnianiu wśród chłopów idei demokratycznego państwa polskiego w przededniu odrodzenia Polski* [w:] *Chłopi a państwo. Materiały z konferencji naukowej (12–13 czerwiec 1995 r.)*, red. J. Janczak, Łódź 1996.
- Panaś J., *Przed wielką rocznicą. Czwarty kwiecień 1794 roku (Raclawice)*, „Piaś”, 17 III 1929, nr 11.
- Pietrzyk J., *Kiedy chłopom będzie lepiej?*, „Piaś”, 21 XI 1926, nr 48.
- Pobłocki K., *Chamstwo*, Wołowiec 2021.
- Program Polskiego Stronnictwa Ludowego – 27 luty 1903*, Rzeszów [w:] S. Lato, W. Stankiewicz, *Programy stronnictw ludowych. Zbiór dokumentów*, Warszawa 1969.
- Red., *Trochę cierpliwości*, „Piaś”, 24 XI 1918, nr 47.
- Red., *W teatrze miejskim – uroczyste przedstawienie sztuki Anczyca „Kościuszko pod Raclawicami”*, „Piaś”, 30 III 1919, nr 13.
- Rezolucja W. Witosa i J. Dąbskiego, uchwalone na Kongresie PSL (późniejsze PSL Piaś) w sprawie programu i taktyki wyborczej – 1 luty 1914*, Tarnów [w:] *Materiały źródłowe do historii polskiego ruchu ludowego*, t. 1: 1864–1918, zebr. i oprac. K. Dunin-Wąsowicz i in., Warszawa 1966.
- Róg W., *Ilu jest chłopów?...*, „Piaś”, 12 III 1922, nr 12.
- Samulak T., *Historia i współczesność kwestii chłopskiej w Polsce* [w:] *Chłopi – naród – kultura*, t. 5: *Chłopi a państwo*, red. W. Bonusiak, Rzeszów 1997.
- Scruton R., *Słownik myśli politycznej*, przeł. T. Bieroń, Poznań 2002.
- Słomka J., *Pamiętniki włościanina. Od pańszczyzny do dnia dzisiejszego*, oprac. W. Stankiewicz, Warszawa 1983.
- Szaflik J.R., *O rząd chłopskich dusz*, Warszawa 1976.
- Szmigiel A., *Historia chłopów polskich Aleksandra Świętochowskiego*, „Piaś”, 26 VII 1925, nr 30.
- Ślusarczyk A., *Gdy Polska powstaje!*, „Piaś”, 10 XI 1918, nr 45.
- Wasiewicz J., *Pamięć – chłop – bunt. Transdyscyplinarne badania nad chłopskim dziedzictwem. Historia pamięci pierwszego powstania ludowego na ziemiach polskich*, Warszawa 2021.
- Wichmanowski M., *Myśl polityczna Polskiego Stronnictwa Ludowego Piaś 1913/14–1931*, Lublin 2017.
- Wichmanowski M., *Źródła i rozwój nacjonalizmu chłopskiego. Wybrane problemy* [w:] *Idee w procesie kształtowania współczesnej rzeczywistości polskiej. Nacjonalizm*, red. E. Maj, M. Mikołajczyk, M. Śliwa, Kraków 2010.
- Witos W., *Dziela wybrane*, t. 1: *Moje wspomnienia*, cz. 1, oprac. E. Karczewski, J. R. Szaflik, Warszawa 1998.
- Witos W., *Moje wspomnienia*, oprac. A. Czubiński i in., Warszawa 1978.
- Witos W., *Nie dające się ominąć zagadnienie*, „Piaś”, 26 VI 1932, nr 26.
- Witos W., *Wybór pism*, wstęp, szkic biograficzny i oprac. J. Borkowski, Warszawa 1989.
- Witos W., *Wytyczne polityki ludowej*, „Piaś”, 12 II 1922, nr 7.
- Witos W., *Wytyczne polityki ludowej cd.*, „Piaś”, 19 II 1922, nr 8.
- Witos W., *Z przemówienia na Kongresie PSL Piaś: O państwie, niepodległości i reformach demokratycznych*, 29 czerwiec 1919 [w:] W. Witos, *Wybór pism*, wstęp, szkic biograficzny i oprac. J. Borkowski, Warszawa 1989.
- Witos W. i in., *Do Ludu Polskiego*, „Piaś”, 26 X 1919, nr 43.
- Wójcik F., *Kto winien rozbicia chłopów*, „Piaś”, 9 I 1927, nr 2.

**Construction of the identity of peasants in the political thought and activities
of the Polish People's Party "Piast"**

Abstract

Over the centuries the identity of the peasants has evolved. It was largely influenced by the experiences of generations, shaped by history, socio-economic and political situation; it changed under the influence of the conditions in which they lived. The peasants' belonging to a specific community constituted the basis of their values and had a significant impact in all possible relationships. Identity – the authenticity of peasants was perpetuated in their long and quaint history, in the very difficult and peculiar existence of this social class. It was shaped in the course of centuries of hard work in closed peasant culture and customs. The serfdom system lasted 400 years, and these 400 years long the peasant identity was shaped. It is not surprising that despite the change in social conditions, they still remained in the shackles of the serfdom determined mentality. The formation of a certain type of personality, which lasted for a very long time, is considered an undoubted consequence of serfdom. Peasants constituted the cornerstone of society and the nation for the politicians of the Polish People's Party "Piast", they were the inspiration for their political concepts and actions. The article attempts to prove to what extent the living conditions of peasants determined their identity and to what extent the impact of activities of PSL Piast contributed to the transformation of their identity.

Keywords: identity, serfdom, empowerment, political thought, people's (peasant's) movement, peasants